

Národ v muzeu

Debata „Národ v muzeu“ se uskutečnila 26. září 2017 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jako panelisté vystoupili Michal Frankl (Masarykův ústav a Archiv AV ČR), Michal Stehlík (Národní muzeum), Adam Hudek (Historický ústav Slovenské akademie věd) a Hana Havlůjová (Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy), moderátorem debaty byl Jakub Jareš (ÚSTR). V diskuzi jsme se soustředili na hodnocení úlohy národních muzeí a zvláště českého Národního muzea v kontextu proměny společnosti od 19. století k současnosti. České národní muzeum se přitom ocitlo v konfrontaci se svými americkými, evropskými i střeoevropskými ekvivalenty.

JAKUB JAREŠ: Vítám vás na debatě, v níž bychom rádi otevřeli otázku, jak dnes vystavovat v muzeu národ a jaká je vlastně role národních muzeí. Jde o téma, které se již delší dobu objevuje ve veřejném prostoru, a to především díky probíhající rekonstrukci Národního muzea a přípravě jeho nových expozic. Debata by ale neměla zůstat jen u současného českého problému, protože diskuze spojené s transformací národních a historických muzeí můžeme pozorovat globálně.

Tato muzea vznikala nejčastěji v 19. století a sehrávala poměrně významnou úlohu ve tvorbě identity jednotlivých společenství. Mnohdy se stávala sama o sobě národním monumentem, jak můžeme vidět i na příkladu budovy českého muzea, ozdobené a naplněné řadou symbolů. Dnes, v 21. století probíhá diskuze, jak s tímto dědictvím naložit.

V zemích, které byly dříve koloniálními mocnostmi, jsou tyto diskuze často spojené s otázkou, jak a zda vůbec vystavovat v muzeích předměty přivezené z kolonií, jež svým umístěním v muzeích mimo jiné demonstrovaly kulturní převahu kolonizátorů. Proces „dekolonizace“ muzeí je jistě nutným krokem, byť někdy nabývá až obsesivní a ideologické povahy.

V našich střeoevropských poměrech jde spíše o otázku, jak se vypořádat s dědictvím etnický a jazykově konstruovaného národního vyprávění, které se po staletí propisovalo nejen do vědomí lidí, ale třeba právě také do sbírek či architektury muzeí.

Vedle této redefinice „národního“ rozměru muzeí tu máme ještě další aspekt. Postupně začínají vznikat muzea s evropským či globálním příběhem. V roce 2017 byl v Bruselu otevřen Dům evropských dějin, který je prvním pokusem muzejně odvyprávět společné dějiny kontinentu. To otevírá kromě jiného otázku, jak se k evropskému příběhu mají vztahovat jednotlivá národní muzea.

Jsou to poměrně těžká témata, takže jsem rád, že na ně nebudu odpovídat já, ale naši hosté, jež tímto vítám. Dopředu od nás dostali výzvu, aby vybrali a představili jedno světové muzeum, které výše

národní dějiny v muzeu:
9, 13, 49, 54, 112, 146,
166, 202, 209, 219, 226

popsaným procesem proměny prošlo a které je z nějakého důvodu zaujalo. Začneme proto debatu jakousi cestou kolem světa. Jako prvního bych požádal o slovo pana Michala Frankla.

MICHAL FRANKL: Moc děkuji za pozvání. Rád bych řekl pár slov o Smithsonian Institution ve Washingtonu, D.C. ve Spojených státech amerických. Muzei jsem přemýšlet, jestli se vlastně kvalifikuje jako národní muzeum, protože jako taková nevznikla a ani nemá slovo „národní“ v názvu. Ale došel jsem k tomu, že je to dobrý příklad, na kterém totiž vidíme odlišnou konstrukci amerického národa. Navíc de facto jako národní muzeum slouží a záběrem svých oblastí od přírody po historii se blíží českému Národnímu muzeu, byť navíc zahrnuje i technické obory.

Pro mě je zajímavé, že do dnešní doby je to muzeum, které nestojí na nějakých módních a snadných efektech či technologiích, ale především si klade za cíl zprostředkovat kvalitní a ověřené informace a dělat to muzejním způsobem prostřednictvím zajímavých exponátů.

Zmíním svoje dvě zkušenosti z muzeí v rámci Smithsonian Institution. První je z Muzea americké historie. Byl jsem tam třikrát, pokaždé s dětmi, a vlastně ani jednou jsme z dějin skoro nic neviděli, protože spodní část muzea se přeměnila v dílnu, ve které si máte zkusit prožít – pokud jste správného věku nebo založení – Ameriku jako místo vynalézání a inovace. A potom teprve někde ve vyšších patrech jsou výstavy o dějinách. Tím ovšem nechci ty expozice devalvovat. Spíše tím poukazuji na roli muzea, které se situuje jako místo k promyšlení otázky, o čem je Amerika.

Druhé téma jsou etnické součásti Smithsonian Institution, tedy již starší Národní muzeum amerických indiánů a úplně nové Národní muzeum afroamerické historie a kultury, které ještě stihl otevřít prezident Barack Obama. Tohle muzeum je zajímavé tím, že umísťuje černošské dějiny a kulturu prominentně do reprezentativního centra Washingtonu. Při jeho návštěvě mě zaujalo, že to muzeum je relativně konzervativní z hlediska technologií, že má precizní a velmi důsledně promyšlené texty a že jeho úkolem je – opět – pomoci návštěvníkům přemýšlet o tom, co znamená být Američanem. Jedním z exponátů je socha Thomase Jeffersona, jednoho ze zakladatelů USA, který ovšem měl – jak víme – poměrně velký počet otroků. A ta instalace má za cíl ukázat protiklady, které jsou jakoby zakódovány do jádra americké demokracie. Je to myslím dobrý podnět pro diskusi, jakým způsobem se bavíme o národu a o problémech, s kterými se naše společnosti setkávají.

J. JAREŠ: Děkuji moc a předávám slovo Haně Havlůjové.

HANA HAVLŮJOVÁ: Já si dovoluji nejprve navázat a připomenout, že americké Národní muzeum letecké a vesmírné techniky, které je také součástí Smithsonian Institution, patří mezi ta, kde se na přelomu století odehrály velké diskuze. Z těch se pak rodily standardy právě té velmi pečlivé, kurátorsky ošetřené interpretace, o které pan kolega

mluvil. V roce 1995 totiž vyvolalo vystavení bombardéru Enola Gay, z něhož byla za války svržena atomová bomba na Hirošimu, celonárodní nebo spíše celosvětovou debatu o způsobu prezentace válečných artefaktů a o jejich interpretaci. Kurátoři muzea se nejprve opravdu omezili jen na technicistní popis letadla, a to se u různých zástupců veřejnosti, veterány počínaje a potomky obětí konče, nesetkalo s pozitivním ohlasem. Smithsonian Institution má tedy za sebou opravdu silnou zkušenost konfliktní veřejné debaty o tom, k čemu nám národní muzea jsou nebo jak by se měly vystavovat historické artefakty.

Mluvit bych tu ale chtěla hlavně o Skotském národním muzeu, jednak proto, že s ním mám osobní zkušenost, jednak proto, že je svojí velikostí a do jisté míry i příběhem podobné českému Národnímu muzeu. Skotské muzeum je původně staré královské viktoriánské muzeum, k němuž byla v devadesátých letech 20. století přistavěna nová budova. Otevřena byla symbolicky na den svatého Ondřeje, národního patrona, nedlouho poté, co získalo Skotsko v rámci procesu tzv. devoluce značnou míru politické autonomie. Budova svým pojetím odkazuje na skotskou hradní architekturu, navíc architekt využil zlatý pískovec z Morley, který se v Edinburghu tradičně používal na všechny reprezentativní budovy, takže i materiál zde má symbolický význam.

Zajímavé je, že modernizované muzeum staví na jedné straně na etnických nebo kulturních konceptech národa, z nichž vychází, ale v průběhu toho, jak muzeem procházíte, tak se stále více zvyrazňuje občanské pojetí národa a to etnické je vlastně zpochybňováno.

Můžu to přiblížit na příkladu. V prvním patře muzea v části, která se jmenuje Království Skotů, je na zdi napsaná citace z historického dokumentu, která říká: „Dokud bude jen sto z nás naživu, nepoddáme se za žádných okolností anglické vládě. Neboť nebojujeme pro slávu, bohatství ani čest, ale pro svobodu samu, které se žádný dobrý muž nevzdá, leda i se svým životem.“ Je to citace z tzv. Arbroathské deklarace z roku 1320, v níž Skotové psali papeži Janu XXII. a informovali ho, že se nepoddají Angličanům, ale chtějí podpořit Roberta Bruce jako krále.

Ten text je tam napsán v angličtině jakousi napodobeninou historického písma. Teprve v dalších interpretačních popiscích se dozvíte, že původně byl psán latinsky, že ti, kdo se v dokumentu označují jako Skotové, pravděpodobně nebyli jen Skoty, ale také Pikty, Britony, Skandinávci a Normany, a že tímto dokumentem vyjadřují jednotnou identitu. Ovšem, když do té místnosti vstoupíte a projdete jakousi symbolickou bránou do Skotského království, tak první, co uvidíte, je pouze ten nápis. Na první pohled tak muzeum nabízí ikonické motto národních dějin, ovšem v druhé linii – pakliže o to máte zájem – je rozbouráváno výsledky historického poznání.

V posledním patře muzea je pak zajímavá expozice, která se zabývá soudobým Skotskem. Začíná takovým hezkým heslem: „Jeden národ, pět miliónů hlasů.“ Návštěvník je zde vystaven filmu, v němž se střídají různí lidé, kteří odpovídají na tři základní otázky: Cítím se být spíše Skotem, Angličanem nebo Evropanem? Co se mi ve Skotsku líbí? Co se

spory o dějiny: 12, 21, 45, 66, 70, 119, 142, 147, 153, 158

architektura: 9, 50, 78, 86, 113, 148, 207, 218

mi ve Skotsku nelíbí? Někteří z těch lidí mluví anglicky, někteří galsky, jsou mladší i starší. Pocházejí z různých komunit, nejenom ze skotské, ale i z přistěhovaleckých, které ve Skotsku žijí třeba už druhou, třetí generaci. To je jakýsi vrchol občanské linie muzea, v níž etnicita již nehraje pro utváření národa tak zásadní roli.

J. JAREŠ: Děkuji. Nyní poprosím Michala Stehlíka, který si shodou okolností, nezávisle na Haně Havlůjové, vybral také Skotské národní muzeum. Na tom je vidět, že je to zřejmě pro české země přitažlivý model. Prosím tedy, jestli byste mohl doplnit či rozvést to, co už začnělo. Anebo samozřejmě nabídnout jiný pohled.

MICHAL STEHLÍK: Já bych začal několika poznámkami či reakcemi. Ta první je, že pojem „národní muzeum“ vnímáme hodně skrze historii a že u ní často zůstáváme i v našich debatách. Přitom v některých národních muzeích – a je to případ jak skotského, tak českého – se plně propojuje historie s přírodou. Tato dvě muzea jsou si ve způsobu propojování obou sfér možná nejpodobnější na světě.

Druhá poznámka: pro to, jak vnímáme národní muzeum ve veřejném prostoru, je zásadní jeho budova, nikoli samotná instituce. Pro naši hlavní budovu to platí a Skotové to mají se svým „hradem“ podobné. Naopak třeba Náprstkovo muzeum si s Národním muzeem ztotožní jen málo lidí, protože je to pro ně instituce, která se zabývá indiány, a ne to „skutečné“ Národní muzeum, tedy ona budova na Václavském náměstí.

Skotské národní muzeum jsem si vybral právě kvůli podobnosti s českým Národním muzeem. Když se podíváme třeba do blízké Vídně, vidíme tam naproti sobě dvě budovy velmi podobné té naší, tedy Uměleckohistorické a Přírodovědné muzeum, ale jsou to rozdělené instituce s rozdělenými přístupy, zatímco u nás a ve Skotsku se spojuje všechno v jednom.

Rozdíl je v tom, že Skotové jsou pořád v situaci, kdy musí pojmenovávat a vyrovnávat svou národní a státní identitu. My jsme se 20. stoletím posunuli tak, že už je to jedno, že národní je v podstatě vnímáno jako státní. Samostatný český stát ztotožnil národ se státem, což se týká i vnímání muzea, kdy lze pojem národní zaměnit dle mého za pojem státní. Zatímco ve Skotsku pořád řeší ten vztah – Skot, nebo Brit? Nebo Evropan? My už tady ten mezistupeň vlastně nemáme.

Zkusím sem vnést ještě jedno další muzeum, které slovo „národní“ ve svém názvu nemá, a přesto může být pro naše přemýšlení zajímavé. Jde o Muzeum varšavského povstání. To nabízí jeden konkrétní, velmi krátký historický příběh. A přestože je takto úzce zaměřené a nezahrnuje vše od minerálů přes indiány až po hudbu, je ve skutečnosti velmi „národním“ muzeem ve smyslu budování a fixace národní identity. V současnosti tím muzeem projde každý malý Polák, aby viděl, co si má myslet o historii Polska.

Takže pokud bych to měl shrnout, národní muzeum vlastně definuje to, že vypráví nějaký identitní příběh. Nemusí to být instituce, která

má všeobíjající charakter, ale má specifickou veřejnou misi. To je společné jak polskému, tak skotskému muzeu. Kdybychom to u nás udělali stejně jako ve Skotsku, půlka hrdinů, o kterých budeme vyprávět, bude mít německá jména, dva maďarská a jeden slovenské – když to trochu přeženu.

Moje poslední poznámka se bude týkat exponátů. Už to tady padlo o Smithsonian Institution a platí to také pro Skotsko. Jsou to muzea silně postavená na předmětech. Nabízejí sice příběh, informace a interpretace, ale v podstatě se snaží vytěžit co nejvíce z autenticity předmětů. A to je myslím pro muzeum i ve 21. století pořád smysluplná mise. Nejde totiž jenom o sdělování příběhů a informací, ale také o uchování a prezentaci předmětů, o sbírkotvornou činnost.

J. JAREŠ: Děkuji – a předávám slovo Adamu Hudekovi.

ADAM HUDEK: Já jsem vybral Kanadské historické muzeum. Původně to bylo klasické postviktoriánské muzeum, které se vždy věnovalo jen lidským dějinám, tedy nikoli přírodě. Dost zajímavý je vývoj jeho názvu. Ještě v polovině osmdesátých let 20. století se nazývalo National Museum of Man (Národní muzeum člověka). Poté ale bylo z názvu vypuštěno slovíčko „národní“, protože se ukázalo, že pluralita kultur v Kanadě s tímto označením nekoresponduje, a stejně tak se vypustilo slovo *man*, které u nás můžeme překládat jako „člověk“, ale v angličtině má přeci jen genderový nádech. Mezitím se začala stavět úplně nová budova muzea a zakázku dostal architekt, jenž pocházel z původního obyvatelstva, tedy indián. V roce 1986 bylo rozhodnuto o novém názvu, který zněl Kanadské muzeum civilizace (Canadian Museum of Civilization). Nakonec se ale ukázalo, že muzeum civilizace přeci jenom není dostatečně kanadské, takže roku 2013 bylo přejmenováno na současné Kanadské historické muzeum (Canadian Museum of History). Celý ten vývoj podle mě dobře ukazuje, jakým způsobem Kanadčané o svých dějinách přemýšlejí.

Základ expozic tvoří artefakty původních obyvatel, je zde představen v podstatě každý kmen, který existoval na území Kanady před příchodem Evropanů. Výstava je pojata tak, že ukazuje opravdu různé perspektivy, protože Kanada je velmi komplexní společnost. Můžeme tam vidět vztah původních obyvatel a Evropanů, Francouzů a Britů, původních kolonistů versus později příchozích v 19. a 20. století z jiných evropských států, jsou tam náboženské i třídní konflikty. A muzeum se to vše snaží podchytit a ukázat perspektivu každé z těch skupin a zároveň i to, že žily a žijí v Kanadě spolu.

Výstavně je to zajímavé tím, že v centru nejsou klasické exponáty, ale jde v podstatě o diorámy. Procházíme muzeem a vidíme, jak vypadal dům prvních kolonistů, obchody anebo jejich předsunuté posty v divočině. Je to podobné jako v IKEA, kde taky procházíte z jedné inscenované místnosti do druhé. Tím se to liší od příkladů, které tu zazněly před chvílí.

Chtěl bych skončit tím, že na kanadském muzeu je zřetelně vidět, jak silně je ovlivněno státní politikou, která podporuje multikulturalismus. Muzeum končí výhledem, jak by měla vypadat ideální Kanada 21. století: jako multikulturní, složená z různých skupin obyvatel, jež by měly mít stejná práva i stejné povinnosti a tvořit jeden politický národ. Myslím proto, že je důležité dívat se nejen na jednotlivá muzea, ale také na státní politiku dějin, která je utváří.

politika dějin: 13, 75, 79,
81, 87, 108, 150, 155, 160,
172, 202

J. JAREŠ: Děkuji. Na tuto poslední poznámku bych rád navázal. Rozevřel se nám tady široký vějíř od pluralitního kanadského muzea až po úzce profilované polské muzeum, které zmiňoval Michal Stehlík. Jsou to projevy různých státních politik. A mě by zajímala ta česká. Jak vypadá česká politika dějin ve vztahu k Národnímu muzeu? Co by český stát, potažmo česká společnost ráda viděla ve své ústřední historické expozici?

M. STEHLÍK: Já si myslím, že v podstatě neexistuje. Kanada má směr multikulturalismu, Polsko má díky Kaczyńskému Muzeum varšavského povstání. My žijeme v systému, ve kterém nám ministerstvo kultury jako zřizovatel ani nikdo jiný neklade nějaké požadavky týkající se výkladu dějin. Je to vlastně absolutní absence politiky dějin a je otázka, jestli je to dobře nebo špatně.

M. FRANKL: Já si předně myslím, že důležitější než státní politika ve smyslu nějakého přímého zadání je, aby stát působil jako garant veřejného „hřiště“, na němž se diskuze o dějinách vede. Stát by pro ni měl vytvářet platformy a trochu kreativně přemýšlet o tom, jak může podporovat muzea a paměťové instituce z hlediska svých šířeji definovaných cílů. A tam já cítím poměrně velkou absenci. Ukazuje se to právě třeba na diskuzi o budoucí podobě Národního muzea, ale také na chybějící debatě o dalších muzeích a jejich roli.

Možná že ta absence souvisí s jednou věcí, kterou já silně vnímám, protože se zabývám pamětí holokaustu. Vidím jako české specifikum, že místní paměť holokaustu se odehrává v takové pohodičce. Vlastně za všechno můžou Němci, když to trochu ztrivializují, a my za nic nemůžeme. To nás pak ale nenutí nějak zvlášť promýšlet české dějiny, protože tady panuje konsenzus o poměrně harmonickém soužití mezi Čechy a Židy, případně Čechy, Židy a Němci.

Naopak v polském případě vidíme, že to, co tu diskuzi táhne dopředu, je poměrně silné společenské štěpení, velice intenzivní a často emotivní a mnohdy nenávistná debata o polských dějinách, v nichž antisemitismus a holokaust hrají poměrně velkou roli. Je otázka, jestli něco takového chceme – ale rozhodně v polském případě vidíme, že z té velice rozštěpené a emotivní diskuze vyrůstají nová muzea, jako již zmiňované Muzeum varšavského povstání anebo Muzeum historie polských Židů POLIN, které bylo oceněno jako Evropské muzeum roku.

spory o dějiny: 12, 21,
45, 66, 70, 119, 139, 147,
153, 158

M. STEHLÍK: Jenom dvě poznámky o existenci diskuze o Národním muzeu. Když si z toho trochu udělám legraci, tak pokud něco nenapíše Jan Randák nebo Jakub Jareš a já na to potom nereaguji, ta diskuze vlastně neexistuje. Takže je to spíš individuální než společenská diskuze. Podstatná je otázka, proč se to tak děje? A proč se nakonec vlastně ani moc nediskutuje o soudobých dějinách? Když to řeknu škaředě, tak to přičítám potřebě českého klídku. Němci už jsou daleko, o padesátých letech jsme se shodli, že to bylo špatně, a normalizace se všech týká, tak se o ní radši moc bavit nebudeme... Panuje tady v podstatě nechuť jít do veřejné diskuze, kdy si budeme říkat, co je dobře nebo špatně. V tom jsme zcela odlišní od polské, maďarské, ale i slovenské situace. Chybějící diskuze o Národním muzeu je jenom projevem tohoto obecnějšího jevu.

J. JAREŠ: Také na Slovensku se připravuje nová historická expozice Národního muzea umístěná na bratislavském Hradě. Adame Hudeku, jaká je tamní debata a liší se nějak od té české?

A. HUDEK: Popravdě řečeno, momentálně neexistuje žádná debata ani politika dějin, podobně jako v Česku. Silná politika dějin existovala za mečiarismu, kdy nový stát a řada nacionalistů ve vládě tlačily na všechny historické instituce, a tedy i na muzea, aby vytvořily expozice ukazující velikost národa a staly se učebnicemi pod heslem „Starý národ – mladý stát“. Tehdejší muzeum to ústy svého ředitele odmítlo. A odmítalo to i později za Ficovy vlády, když se podobné tlaky vrátily a začaly se stavět Svatoplukovy sochy a vláda se snažila prosazovat něco, o čem hovořila jako o rozumném historismu. Jenže tehdy se ukázalo, že pro politiky je to zbytečné, protože to nijak zvlášť nepřináší voliče. Takže současné vlády v podstatě rezignovaly na otázky tohoto typu.

Jiné je to ve vztahu k holokaustu, protože na Slovensku se samozřejmě dá velmi těžko potlačit spoluzodpovědnost tehdejších slovenských špiček i části obyvatelstva za něj. Takže to je věc, která stále vyvolává obrovské kontroverze a konflikty. V momentální situaci, kdy máme ve vládě už nejen extrémní pravici, ale vyslovené neonacisty, se tato otázka dostává opravdu do popředí, což se ukázalo například při nedávné výstavě ve Slovenské národní galerii o Slovenském státu za války, která měla rekordní návštěvnost.

Co se týče historické expozice na Hradě, podle mě je to velmi nešťastné místo pro Národní muzeum, protože Bratislavský hrad je opravdu trochu izolovaný od centra města a jeho místnosti nejsou pro expozice ideální. Ta vznikající výstava je nová v tom, že se objednaly nové hezké vitríny, ale filozofie výstavy je stejná jako dosud. To znamená, že je tam vitrína, kde je deset bronzových mečů s popiskami „Bronzový meč č. 1“ až „Bronzový meč č. 10“.

Momentálně ale expozice končí Velkou Moravou. Zajímavější bude pozorovat, jak se muzeum vyrovná s moderními dějinami. Například u otázky první republiky, k níž právě vzniká česko-slovenská výstava

na rok 2018, se ukazuje, že na rozdíl od české části společného státu, existují na Slovensku na její fungování diametrálně odlišné názory. Někteří ji považují za nejlepší věc, která se mohla Slovensku stát, ale mnoho lidí naopak za ještě horší věc než bylo Uhersko. Tam bude reálný problém, jak takovou historii prezentovat.

H. HAVLŮJOVÁ: Ráda bych tu připomněla jednu věc. V roce 2010 se v Národním muzeu odehrála jedna z mála debat o podobě jeho budoucích expozic. Mě tam tehdy překvapilo, že když padl přímý dotaz, jak ty expozice budou vypadat, tak odpovědní lidé z Národního muzea řešili, jestli to vůbec můžou říkat, jestli to vlastně není tajná informace a zda to vůbec má být předmětem debaty s veřejností.

sebereflexe muzeí: 11,
58, 145, 190, 228

Mám pocit, že muzea z anglosaského světa, o kterých jsme tu mluvili na začátku, jsou mnohem víc otevřená společenské debatě. A to nejenom tak, že na ni reagují, když je náhodou někdo osloví, ale tak, že se sama od počátku při přípravě svých expozic i výstav snaží komunikovat s veřejností. Ta komunikace je na nich. A je to logické, protože je to v jejich zájmu.

Zdá se mi, že v českém prostředí takový zvyk chybí, a to zejména u velkých institucí. Lepší je to v regionálních muzeích, která jednak už na přelomu tisíciletí prošla projektem „Brána muzea otevřená“, jednak jsou mnohem blíže místním komunitám, s nimiž musí komunikovat. Protože když do vlastivědného muzea nebudou chodit lidé z daného města, tak na radnici hned budou všichni volat, že to muzeum vlastně nepotřebují.

U řady větších institucí ale napojení na veřejnost nevidím. Takže pokud diskutujeme o tom, zda je zde funkční komunikace a rozumně formulovaná politika ze strany ministerstva kultury vůči muzeím, tak mám pocit, že závažnější otázka je vlastně, zda zde funguje komunikace muzeí s veřejností. A tou komunikací nemyslím jenom marketing, kdy nás muzeum láká, abychom do něj přišli a odevzdali peníze do pokladny, anebo nás osloví nějakou mediální kampaní, jako proběhla například kolem Pantheonu Národního muzea, v níž ale nešlo o skutečnou diskusi jako spíš o efekt.

J. JAREŠ: To můžeme chápat skoro jako výzvu pro Michala Stehlíka k reakci, pokud už se sám nenadechoval...

M. STEHLÍK: Tak já se klidně nadechnu. Ta kritika velkých muzeí – a Národní muzeum je tím největším – za reakci samozřejmě stojí. A asi budu i trochu kacířský směrem do vlastní instituce. Je třeba vnímat, že Národní muzeum se historicky vyvinulo v obrovský konglomerát, který je vlastně spíše komplexem než jednotnou institucí. V rámci jedné instituce máte České muzeum hudby, Náprstkovo muzeum, Muzeum Antonína Dvořáka, Muzeum Bedřicha Smetany, Zámek Vrchotovy Janovice a celou řadu dalších muzeí.

Takový komplex pak některá témata dostane do veřejného prostoru skoro automaticky, protože je prostě obrovský. Národním muzeem

ročně projde 700 000 návštěvníků, což vás vlastně ani nenutí marketing a komunikaci s veřejností vytvářet, protože ti lidé prostě přijdou. Takže spíš řešíte provozně-bezpečnostní problém, jak ten dav obsloužit. V tom má pak Národní muzeum obtížnější roli než krajská nebo místní muzea, která mají potřebu si hlídat, aby do nich lidi chodili.

Co se týče přípravy nových expozic Národního muzea, do diskuze o nich jsme vtáhli odborníky z Akademie věd a z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V roce 2014 jsme udělali externí oponentury libret, které nám pohled na historické části expozic dost proměnily. V podstatě úplně. Teď budou libreta dokončená a doufám, že právě nad nimi bude veřejná debata o tom, kam se posunula.

J. JAREŠ: Ovšem libreta expozic se připravují už od roku 2010, vzniklo jich několik variant, které se stále mění. Nyní je rok 2017 a expozice by měly být zanedlouho hotové. Není na veřejnou diskuzi pozdě?

M. STEHLÍK: Myslím, že veřejná diskuze má smysl ve chvíli, kdy sama instituce cítí, že do ní vnáší něco, co je kvalitní. Musím říct, že tu byl problém s výměnou několika týmů, které libreta připravovaly. Teprve teď po mnoha letech máme stabilizovaný tým, který připravil vizi, s níž se Národní muzeum může do veřejné diskuze postavit. Je to také kapacitní problém. V muzeu jsou kurátoři, kteří mají své specializace, spravují své fondy, které perfektně znají a starají se o ně. Jejich kompetence ale často není ve sdělování příběhu, ve vymýšlení narativní linky expozice. K tomu potřebujete jinou schopnost a právě k tomu jsme museli přizvat externisty. A je tu ještě jedna věc. Nechci Národní muzeum omlouvat, ale musí se potýkat také s neuvěřitelně náročnou administrativou provozu a s omezenými financemi. To jsou limity, s kterými je třeba počítat.

M. FRANKL: Budu reagovat na to, nakolik muzeum vnáší a má vnášet svoje plány do veřejného prostoru. Mám zkušenost z Židovského muzea a dokážu si velmi dobře představit praktické problémy, které lidé v muzeu každodenně řeší. Mnohdy si pak řeknou: veřejná diskuze, prosím vás, kde na to mám vzít čas? Nicméně si myslím, že veřejná diskuze je potřebná, a to na různých fórech. Pro muzeum, které se chce posunout a hrát roli v současné společnosti, je přemýšlení o vlastním směřování úplně klíčovou záležitostí. Mělo by přitom mít i strategii, jak bude samo sebe „odhalovat“, tedy zvát do toho přemýšlení vnější aktéry. Někdy to samozřejmě může být nepříjemné, ale pozitivní přínos je větší. Otázkou pro mě je, jestli se s tím materiálem k diskuzi má jít ven, až když je to téměř hotové, protože pak už možná není tolik prostoru pro to, aby se na něm mohla veřejnost podílet. Přidám ještě dvě kratičké poznámky: Národní muzeum by mělo potenciál posouvat české muzejnictví dál, pokud by mělo dobře rozmyšlenou komunikaci. Je to pro ně ale obtížné, protože samo prožívá určitou krizi identity. Máme tu ale i pozitivní příklad, byť se týká muzea, které zatím nevzniklo – mám na mysli ústecké

sebereflexe muzeí: 11, 58, 144, 190, 228

muzeum Němců připravované organizací Collegium Bohemicum. To procházelo poměrně dobře promyšleným strukturovaným procesem komunikace své vize a identity, včetně fáze, kdy veřejnost mohla ten proces ovlivňovat. To je podle mě inspirace.

J. JAREŠ: Začali jsme tu mluvit o identitě a roli muzeí. Jakou úlohu podle vás hraje české, potažmo slovenské Národní muzeum ve veřejném prostoru a kam by se v tom mohlo posunout?

H. HAVLŮJOVÁ: Národní muzea jsou podle mě institucemi, které utvářejí názor na to, jakou roli mají hrát muzea ve společnosti. Pokud si tuhle otázku nekladou anebo kladou jen omezeně, proč by si ji měla klást některá regionální muzea? Takže abych byla stručná, jednu z možných důležitých rolí národních muzeí vidím právě v tom, že vedou a inspirují ostatní.

M. STEHLÍK: Zkusím odpovědět spíš příkladem. Když to vztáhnou jenom na moderní historii, tak bych byl rád, kdyby si návštěvník z českého Národního muzea odnesl pochopení toho, že prostor České republiky, který je aktuálně národnostně jednotný, jím po celá staletí nebyl. A že zde tedy ve 20. století došlo k zásadnímu zlomu. Expozice v muzeu by to přitom měla nenásilně propojit i s naší současností a ptát se, zda například naše reakce na současné světové dění nejsou tou zásadní změnou ovlivněny.

M. FRANKL: První, co mě nad tím napadlo, je, že role Národního muzea je poměrně nezaviděná, protože je spojeno s jistými očekáváními. A ta očekávání jej můžou limitovat. V současné době pro mě Národní muzeum svými výstavami ztělesňuje posun k něčemu, co jsem si sám pro sebe pojmenoval jako tolerantní etnocentrismus. Je to podle mě způsob vyprávění národního příběhu, který zahrnuje i menšiny, dokonce se o nich vypráví s láskou, obdivem a fascinací, zejména o Židech, zčásti o Němcích a méně už třeba o Romech. Ale jsou do toho vyprávění zahrnuty způsobem, který neovlivňuje samotný český příběh. Ten zůstává pořád centrální a menšiny jej jen jakoby z okrajů doplňují. To nás pak nenutí nově promýšlet, co jsou české dějiny, co je češství atd.

Má to ještě další aspekt, který znám z Židovského muzea. Jde o očekávání návštěvníků, kteří přijdou a chtějí od muzea vlastně ukázat Židy v jejich odlišnosti, jako by definice Židů byla právě v tom, že se v něčem liší od většiny. Bylo pro mě vždy těžké se s tím ve vzdělávacích i ve výstavních programech vypořádávat a myslím, že jsem nikdy nenašel tu správnou formulku, která by to očekávání neodmítala, nešla s návštěvnickou představou přímo do konfliktu, ale zároveň ty představy někam posouvala, ukazovala věci z jiné perspektivy.

Když se vrátím k Národnímu muzeu a jeho roli. Myslím si, že to má být multietnické muzeum, že má být muzeem všech občanů a zdůrazňovat

národní dějiny v muzeu:
9, 13, 49, 54, 112, 137, 166,
202, 209, 219, 226

občanský princip proti národnímu. To ale neznamená, že má národně pojatou historii zamlčovat. Mně by se strašně líbilo, kdyby Národní muzeum umělo s touhle tenzí mezi občanským a nacionálním principem pracovat. Nemělo by podle mě dojít k tomu, že udělá výstavku Čechů, Němců, Židů, Romů, Poláků, Slováků, Vietnamců a kohokoli dalšího, kdo u nás žije. Ale mělo by spíše hledat témata a exponáty, s jejichž pomocí tu tenzi vystaví. To pak v praxi znamená, že muzeum nevystupuje s nějakým silným tvrzením, jak se věci mají, ale hlavně vytváří prostor, ve kterém si to návštěvník sám zformuluje.

A. HUDEK: Já jsem našel jeden pěkný citát od belgického sociologa umění Pascala Gielena, v němž říká, že cílem muzeí by nemělo být přilákat co největší publikum, ale publikum, které bude co nejvíce složené z nejrozličnějších skupin. Jednoduše, aby do něj chodili lidé, kteří by normálně do muzea nepřišli. Díky tomu, že v Česku ani na Slovensku stát na muzea nijak politicky netlačí – na rozdíl od Polska či Maďarska –, mají podle mě muzea obrovský prostor svobody, jehož mohou využít. Třeba právě na výstavy, které ukážou dějiny z různých nečekaných perspektiv, anebo i na výstavy, které budou v něčem provokativní a bude se o nich veřejně mluvit. V Bratislavě jsme teď reálně viděli, že například právě výstava o Slovenském státě „Sen a skutečnost“, která byla trochu provokativní a vyvolávala vášně, přilákala velké množství návštěvníků, hodně se o ní psalo a lidé o ní hodně přemýšleli.

spory o dějiny: 12, 21, 45, 66, 70, 119, 139, 142, 153, 158

Když výstava vypadá tak, jak se to člověk naučil ve škole a pak slyšel celý život, tak si ji projde a utvrdí se v tom, že ano, takhle to bylo. Ale co v něm po té návštěvě zůstane? Nad čím bude přemýšlet? Takže si myslím, že když je nyní prostor pro vytváření nových historických expozic a máme k tomu i nebývalou míru svobody, měli bychom toho využít a ukazovat dějiny opravdu v jejich multiperspektivě a možná i trochu provokovat.

J. JAREŠ: Děkuji za tento závěr a vlastně i apel. Rád bych teď předal slovo publiku, pokud jsou otázky. Hlásí se Libor Jůn, kurátor Národního muzea.

LIBOR JŮN: Mám několik drobných otázek. První je, zda si panelisté dokážou představit, že stálá expozice bude jaksi muzejně konzervativní, ale o to inovativnější a provokativnější budou krátkodobé výstavy. Ptám se proto, že mám trochu pocit, že to rozlišení na dlouhodobé expozice a krátkodobé výstavy se tu v diskuzi ztrácí. Dále by mě zajímalo, jak jste došli k tomu, že se národní muzea musí transformovat? Je důvodem jen to, že vznikla v 19. století? Na čem se ta vaše premisa, která zazněla v úvodu, zakládá?

A ještě poznámka k té multiperspektivitě. Muzea vychází ze svých sbírek, které nějakým způsobem rostly. Prostě čeští Němci, čeští Židé ve sbírkách Národního muzea nejsou, anebo jen velice okrajově. A tak se ptám, jestli není lepší postavit tu expozici jako skutečně nacionálně

českou a pak ji okomentovat třeba v jednotlivých výstavách, než tam za každou cenu dávat ten modernizační prvek?

J. JAREŠ: Děkuji za tři v podstatě velmi provázané otázky. A poprosím panelisty o odpověď. Kdo by se ujal slova?

H. HAVLŮJOVÁ: Já bych začala tím rozlišením na expozice a výstavy. Předešlu, že jsem ve svých názorech asi rozmazlená z anglického a skotského prostředí, kde se o stálé expozici přemýšlí v horizontu roku, maximálně dvou. A pokud jde o výstavy, přemýšlí se o třech měsících, a když už výstava trvá půl roku, tak je to problém. Mám na mysli menší, regionální muzea a galerie. Například v Britském muzeu je základ stálé expozice pochopitelně stabilní, ale v dílčích částech se z českého hlediska v opravdu krátkém horizontu neustále proměňuje. Je to sice nákladné, ale dospěli k názoru, že je to dobrá cesta, jak udržet expozice stále přitažlivé a aktuální. Je pak otázka, proč bychom se tou cestou nemohli zkusit vypravit i u nás.

K tomu, co tu padlo o sbírkách Národního muzea a jejich omezených možnostech vypovídat o historii, bych řekla, že přeci máme různé způsoby, jak ty mezery – například zápůjčkami – doplnit, ale především jak je interpretovat. Vždyť skvělým exponátem by mohla být například budova Národního muzea sama o sobě! Nemohli bychom třeba na jejím příkladu vyložit, jak český národ sám sebe od 19. století definoval? A nemůže být i ta omezená sbírka sama předmětem interpretace?

Do třetice ještě stručně k onomu tlaku na transformaci muzeí. Je pravda, že v osmdesátých a devadesátých letech začali mít kurátoři na Západě poměrně oprávněný pocit, že jejich práce a sbírkové předměty jsou odsouvány do pozadí a že se vystavují vlastně jen nová média a všechno, co svítí a bliká, protože to návštěvníci údajně chtějí. Byla by samozřejmě chyba opakovat takovou slepou uličku. Ale na druhou stranu jenom říkat, že máme tuhle sbírku a chceme ji prostě vystavit, to také není cesta. Jak už jsem zmínila, jde o to vystavovat předměty v nových kontextech a nově je interpretovat.

M. FRANKL: Zkusím tady navázat a také reagovat na otázku, na základě čeho tvrdíme, že by se muzea měla měnit, a jestli tím muzea někam netlačíme. Já si myslím, že muzea se mění, protože se mění svět kolem nich a mění se lidé, kteří do nich chodí. Významným způsobem je ovlivňuje úplně jiný přístup k informacím: fakt, že návštěvníci se k informaci dostanou rychleji, než přejdou mezi jednotlivými místnostmi v muzeu. Ta proměna ale samozřejmě nemá být mechanická. Muzeum má brát vážně, že se mění v místo, kde se prožívá, kde se vzdělává a kde se diskutuje. A právě ta diskuze je podle mě základní věcí, k níž má transformace muzeí vést. Vráťím se k tomu, co jsem zmiňoval před chvílí: že by muzeum mělo vystavovat tenzi mezi občanským a národním principem. Když to zpřesním – a to bude reakce na vaši

architektura: 9, 50, 78,
86, 113, 139, 207, 218

otázku – národní muzea se nemají vyprázdnit z hlediska národního příběhu. Národní příběh v nich má zůstat. Ale zároveň musí muzeum řešit a ukazovat, co v něm chybí a proč to chybí. Pokud jsou sbírky Národního muzea zaměřeny víceméně jen národně a pokud v nich nejsou předměty k Němcům, Židům a dalším, tak je to vlastně ideální šance tuhle absenci zohlednit a udělat z ní exponát *sui generis*. To by pro mě byla cesta, jak zachovat národní příběh, ale zároveň ho svým způsobem uzávorkovat. A pomoci nám podívat se na něj zvenku.

A. HUDEK: Také budu stručný. Myslím, že nikdo nechce tlačit muzea do toho, aby se měnila – ona se fakticky mění sama. Jednoduše proto, že se vždy měnila. Muzea dnes nevypadají tak, jako když byla založena v 19. století. Druhá otázka se dotkla toho, zda v muzeu nevytvořit spíš konzervativní národní narativ. Co to ovšem je? Od osmdesátých let 20. století se začal prosazovat názor, že národ je ve skutečnosti *imagined community* a dnes už je to v podstatě široce přijímaný, můžeme říct konzervativní pohled. Proto souhlasím s tím, že expozice se budou muset měnit rychleji, protože i naše znalosti o dějinách se rychle vyvíjejí. Někdy se už píše o tom, že jednotný národní narativ je mrtvý, protože do něj vstupují různé skupiny s různými pohledy, které se dožadují toho, aby byly do vyprávění zahrnuty. Nemusí to být jen národnostní menšiny, ale také různé sociální skupiny, které mohou mít na dějiny jiný pohled než například vzdělanostní elity.

J. JAREŠ: Poslední na řadě je Michal Stehlík, kterého cíleně poprosím i o reakci na tezi, že pokud předměty spojené se životem Němců, Židů či Romů nemá Národní muzeum ve sbírkách, tak je do expozice prostě nemůže dát.

M. STEHLÍK: My je tam nějakým způsobem dát musíme. Mně se hodně líbí třeba ta idea bílých míst jako zdůraznění toho, že menšiny byly součástí zdejšího života, ale ve sbírce zastoupeny nejsou, s čímž souvisí nutnost vysvětlit, proč tam nejsou.

Mám ale ještě jiné téma. Pořád se mi v hlavě vrací myšlenka, že se tu bavíme o muzeu jako kurátoři, intelektuálové a akademici. Ale muzeum je místem, kam naštěstí chodí z velké části ještě i neintelektuálové, nekurátoři a neakademici. Muzeum je místem pro širokou veřejnost, jejíž schopnost recepce a vnímání věcí odpovídá řekněme nějaké základní vzdělanosti. A s tím musíme pracovat, protože ta základní linie expozice nemá být srozumitelná jen pro absolventa filozofické fakulty.

Musíme pracovat s tím, že někteří návštěvníci mají v hlavě od školy jen Zlatou bulu sicilskou, Jana Husa a Bílou horu. Takže pokud se do této mapy mají zapisovat nějaká nová bílá místa, je to poměrně složité. Nedělal bych si příliš velké iluze o tom, co si lidé z té expozice odnesou, i vzhledem k tomu, že budova je obrovská a expozice bude neprohlédnutelná v celku na jednu návštěvu. Návštěvník si z toho odnese možná tři momenty, a to ještě spíš emoční než informační. Takže

možná než řešit příliš odborně, jaké kde budou texty, tak je důležité přemýšlet o emocích, které mají z té expozice plynout. A ještě jednou zopakují, že celá věc má v Česku také jasné finanční limity. Mně by se také líbila idea kontinuálně se proměňujících stálých expozic, ale na to nám tady nikdo na ministerstvu nedá peníze.

J. JAREŠ: Vidím další otázku z publika, prosím.

PETRA ŠVARDOVÁ: Já bych se vrátila k tématu politiky dějin. Tady zaznělo, že absentuje nějaký tlak shora, což mě trochu překvapilo, protože jste zároveň mluvili třeba o velké výstavě k výročí založení Československa 1918, což je také forma státní poptávky. Řekla bych proto, že tu existuje nějaká forma autopropagace státu, na které se musí muzea podílet. Na letošním sjezdu historiků (2017) jsem slyšela mluvit archeoložku z muzea, která zmiňovala, že i oni jako archeologové jsou tlačeni k tomu připravit výstavu na téma archeologie a rok 1918, ačkoli to nemá žádný smysl. A že mají obavy odmítnout, protože by na další vlastní projekty už nemuseli dostat tolik peněz.

politika dějin: 13, 75, 79,
81, 87, 108, 142, 155, 160,
172, 202

M. STEHLÍK: Ano, jistý tlak tu asi je, ale zrovna v případě roku 1918 jde ta poptávka ze zdola i shora. Já si nedovedu představit, že by například Národní muzeum neudělalo projekty k roku 1918, děláme je z vlastní vůle, protože to považujeme za podstatné. Je ovšem pravda, že pokud se podíváte na usnesení vlády České republiky týkající se dějin, tak za posledních deset let jich bude šest až sedm, které vždy bohužel souvisí s nějakým výročím. Minulý rok jsme bláznili s Karlem IV., protože s ním bláznili všichni. Ale znovu si myslím, že to vlastně není politická poptávka, protože to vychází i ze společnosti, protože ta výročí jsou jaksi jednoduchá na pochopení. A pozor – přijde rok 2020, to bude výročí Bílé hory. Sice bych mnohem radši dělal výstavu o československé ústavě 1920 a o tom, jak vnímáme občanská práva. Ale i Bílá hora je nakonec krásné téma, protože můžeme udělat něco, co nad tím „temnem“ vnese do veřejného prostoru otazník. Opravdu si ale nemyslím, že tady existuje nějaká hyperpoptávka ze strany státu. Je to vždy obousměrné. A ze strany muzeí často i pragmatické, protože muzea nemají peníze, zatímco třeba právě na výročí republiky se na celostátní oslavy uvolňuje z rozpočtu 400 miliónů korun, takže si každý chce konečně udělat výstavu, na kterou předtím neměl peníze.

J. JAREŠ: Vidím v publiku zdviženou ruku, asi reakci na to, co jsme slyšeli.

KATEŘINA SIXTOVÁ: Rozporovala bych to, co právě zaznělo. Mně se zdá, že když se podporují tato řekněme kanonická výročí, je to přeci politické rozhodnutí. Jejich výběr není náhodný: podporuje se například Hus, ale ne Jan Nepomucký. Takže je to signál ze strany vlády směrem k veřejnosti, co považuje za důležité a na co bude uvolňovat finanční prostředky.

M. STEHLÍK: Ano, ten kánon je omezen na několik dat v našich dějinách, u kterých to vždy skončí. Dokonce bych provokativně řekl, že Bílou horu budeme dělat navzdory kánonu, protože si teď neumím představit, že by jakákoliv vláda udělala usnesení na podporu připomenutí roku 1620. Jinak ale máte pravdu, ta stále se opakující témata jsou jak vytažená z učebnice dějepisu páté třídy z roku 1985.

M. FRANKL: Myslím, že ta výročí ukazují přesně na absenci veřejné debaty o dějinách. Namísto kritického promýšlení se odbydou jakýmsi automatismem. Mohla by to přitom být ideální příležitost, jak vzít něco známého, něco, s čím máme spojeny určité představy a očekávání, jako je třeba výročí československé státnosti, a zkusit je pootočit, ukázat jejich jiné aspekty. Takže opakování stále stejných výročí ještě není problém, ten nastává tehdy, když se s nimi nepracuje nápaditě.

A. HUDEK: Přidám pouze jednu myšlenku, a sice že třeba osmičková výročí můžeme vnímat jako nějaké politické zadání, ale zároveň jako jeho absenci. Nikdo totiž neříká, jak mají výstavy o těch výročích vypadat, není tu žádná oficiální interpretace, jakou dostávají v zadání například Maďaři nebo Poláci. Proto si opravdu můžeme dovolit ten rok 1918 „pootočit“ a nabídnout s ním témata, která jako historici považujeme za důležitá.

H. HAVLŮJOVÁ: Myslím si, že to se ale bohužel zase tolik neděje. Spíše jsou muzea ve vleku výročí a ve vleku těch peněz, které s nimi přicházejí. Zásadní je v tom podle i mě fakt, že do velkých institucí – ať už je to Národní muzeum anebo další velká muzea – je vepsán způsob, jak jsou řízeny. A v českém případě je to často velmi hierarchické řízení, které přesně a dopředu ví, jak se věci mají zkoumat, jak vystavovat, jak budou odstupňovány platy atd. V tom vidím pořád zásadní rozdíl například od britských muzeí, kde podle mé zkušenosti management přemýšlí a jedná více v demokratickém duchu a je mnohem více zvyklý vyjednávat s různými zájmovými skupinami. Možná i proto více spolupracují na společnou diskusi v rámci muzea než na to, co si domluvili na ministerstvu. V tom je ale asi ještě potřeba udělat zásadní mentální posun, který by i situaci v českých muzeích proměnil k nepoznání.

J. JAREŠ: Nevím, zde je to spíš pesimistický, anebo optimistický závěr. Každopádně je to vzhledem k završení času skutečně závěr této debaty. Zaznělo během ní opakovaně, že české dějiny doprovází jakýsi zvláštní poklid, že o nich kupodivu málo debatujeme a že je nově nepromýšlíme. Zvláště to vynikalo v kontrastu vůči našim středoevropským sousedům anebo vůči anglosaským zemím, jejichž muzea tu byla na úvod zmiňována jako nejinspirativnější příklady pro směřování českého Národního muzea. Je zřejmé, že za dvě hodiny určené na debatu se takový deficit dohnat nedá. Proto můžeme skončit snad jen apelem, aby tato diskuze o budoucnosti národních muzeí, ať už v Česku nebo na Slovensku, nebyla poslední.